

НОВИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА МАНАСТИРА „СВ. ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО И ПРОБЛЕМЪТ ЗА НЕГОВАТА СТРОИТЕЛНА ХРОНОЛОГИЯ

МИРКО РОБОВ

Най-ранното проучване на църквата и на манастира, макар и само след кратък, но крайно внимателен оглед, е извършено през 1858 г. от д-р Христо Даскалов. Своите наблюдения той е отразил в писмото си до О. Бодянски, което е отпечатано през 1859 г.¹

По-късно, през 1906 г., археологически сондажи в съвсем ограничен мащаб прави и Търновското археологическо дружество.² Тези проучвания, разбира се, не са имали системен характер, а за резултатите от тях не е запазена никаква документация във фонда на ОИМ - Велико Търново. От това, което пише за тези сондажи М. Москов в обнародваната през 1912 г. негова брошура, се вижда, че в резултат от тях не е хвърлена нова светлина върху плана, строителната история, архитектурния образ на църквата, а също върху устройството и хронологията на манастира.

К. Шкорпил също не установява никакви останки от манастира. Църквата той заварва почти в днешното ѝ състояние - запазени западната пристройка и притвора, а наосът напълно приправен.³

Разкопки на църквата през 1914 г. провежда и Б. Филев.⁴

Археологическите проучвания на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ се подновяват през 1970 г. и в продължение на четири години се ръководят от В. Вълов. Тези разкопки обхващат вътрешността на църквата и ивица, широка 3-4 м покрай северната, южната и източната ѝ фасада.⁵

От 1973 до 1985 г. разкопки се провеждат и под ръководството на А. Попов. В резултат от тях е разкрит и проучен манастирът и една солидна крепостна стена, преминаваща по левия бряг на р. Янтра с дължина от около 180 м.⁶

С известни прекъсвания през 90-те години се подновяват проучванията в отделни сектори на църквата, в северната и южната ѝ галерии, по източното и западното крила на манастира, в отделни участъци на крепостната стена, както и по средновековния некропол.⁷

Всъщност проблемът със строителната хронология на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и на манастира около нея, както и с крепостната стена по левия бряг на Янтра, съпътства неизменно изследователския процес по

отношение на комплекса вече около три десетилетия.⁸ Открояват се редица спорни моменти както спрямо църквата⁹, така и в отношението J към манастира¹⁰, а заедно с него и по отношение на крепостната стена.¹¹ Все още не е напълно изяснен в хронологичен план и проблемът с развитието и промените в манастирската планова схема през XIII-XIV в. Съществен момент в изясняването на строителната история на църквата и на манастира са и резултатите от проучването на средновековния некропол както в чертите на самия храм, така също източно, южно и северно от него.

Към настоящия момент все по-малко са привържениците на първоначалната теза за средновековната датировка на солидния крепостен зид по левия бряг на Янтра, за неговата роля и фортификационен смисъл в общата отбранителна система на Търново през неговия предстоличен и столичен период. Като цяло проблемът с неговата хронологична рамка е все по-малко дискуссионен предвид ясната типологична характеристика на отделните фортификационни елементи¹², датирания масов материал, придобит при подновените сондажи, както и общата статистика на масовия материал, установен по времето на цялостното разкриване на съоръжението.¹³ На фона на това възприетата от редица изследователи датировка 5-6 в. изглежда напълно неоспорима.

Определено ранният характер на съоръжението по отношение както на църквата „Св. Четиридесет мъченици“, така и на манастира е очевиден от установеното по време на археологическите проучвания отношение между тях. Може би най-ясно това е засвидетелствано в участъка на западната фасада на пристройката-мавзолей, изградена върху здравата основа на разрушения крепостен зид, който като предшестваща изграждането на мавзолея даденост е предопределил и неправилния трапецовиден план на постройката.

Трапецовиден е планът и на първия етаж (криптата) на параклиса - крипта в северната част на комплекса, като северният и южният зид на тази култова постройка опират до вътрешното лице на крепостната стена при липсата на самостоятелен западен зид в запазения участък до нивото, до което е запазена стената тук. Прави впечатление и фактът, че гнездата на гредите от пода на параклиса като ниво равнят с нивото, до което е запазена самата крепостна стена тук. От тук е съвсем очевидно, че криптата е имала за западен зид самата крепостна стена, като върху запазената повърхност на последната е стъпвала част от пода, както и западната фасада на параклиса, при което във външната част е, че вторият етаж на култовата постройка за разлика от първия не е бил с трапецовиден, а с изправен правоъгълен план.

Отчасти подобна е и ситуацията при западното крило на манастира, чиито напречни разделителни зидове до запазената си височина също опират до вътрешното лице на крепостния зид, върху който, подобно на западната фасада на мавзолея, е стъпвала външната фасада на крилото. Т.е. предвид денивелацията на терена в посока към река Янтра е потърсена солидна основа чрез съхранените останки от ранновизантийския крепостен зид, върху който е стъпала западната граница на манастира, на практика по цялото протежение на комплекса.

Всъщност във визирания участък на разрушената крепостна стена, т. е. в чертите на Великата лавра, през XIII-XIV в. функционално са съхранени единствено два от нейните елементи - потерната, южно от църквата „Св. Четиридесет мъченици“, и входът до източния устой на съвременния каменен мост. Това недвусмислено потвърждават установените при тяхното разкриване материали.

Възникнал между 1230 и 1235 г.¹⁵, манастирът е оформен като комплекс с центрична планова схема, при която църквата „Св. Четиридесет мъченици“ остава в неговата южна част. Дворът е от север и е сключен между храма, западното и източното манастирско крило.

Манастирско крило е оформено и от юг, непосредствено до църквата. Подновените през началото на 90-те години археологически сондажи¹⁶ по западното крило, от което са разкрити общо осем помещения, показваха, че общият вътрешен (т. е. източен) зид на крилото не завършва на чело в югоизточния външен ъгъл на осмото помещение, а на щреб, т. е. е прекъснат. Очевидно към юг е следвало ново, девето поред помещение, прекъснато поради промяна в плана на комплекса след изграждането от запад на църквата на пристройката - мавзолей. Твърде вероятно е при съществувалия първоначално обход от запад на храма крилото да е продължавало по протежение на цялата му фасада, кореспондирайки пряко с южното крило на комплекса. Т. е. от тук се е осъществявала връзката на южното манастирско крило със северния двор.

Тази първоначална планова схема е просъществувала близо половин век и е претърпяла промяна през 80-те години на XIII в., за което свидетелстват редица данни, придобити при археологическите проучвания.

Според Вълчо Вълв¹⁷ източното крило на манастира възниква едновременно или малко по-късно от северния портик на църквата. Второто от помещенията тук, което се отличава със своите значителни размери, носи редица особености в оформлението си. Вътрешните му стени са пластично разчленени с изградените пиластри, на които очевидно са стъпвали петите на арките, носели сводовото покритие. Фасадните стени са били украсени с керамопластични елементи, а вътрешността - стенописана. Така напълно основателно А. Попов определя постройката като манастирска трапезария. Естествена е нейната функционална връзка с останалите помещения от крилото, които като цяло са формирали манастирския хранителен блок

Обр.1. Теренът пред източното крило на манастира.

(магерница, сюгесница, складови помещения и др.)

Проучванията, проведени през 1992 г. в северния двор на манастира и поточно сондажът непосредствено западно от трапезарията (Обр.1), доведоха до интересни резултати, в които определено се съдържат данни за наличието на повече от един строителен период тук.

Така на дълбочина от 1,10 м, измерено от нивото на двора, се попадна на слой от разрушения. Слойт се състои от хоросан, ломени камъни, някои от които с полепнал по тях хоросан, фрагменти от строителна керамика и др. Дебелината на този пласт е 0,35 м. Разрушенията в него са равномерно разстлани в петно с приблизителни размери 7/7 м. Върху слоя е положена настилка от плочести и ломени камъни. Намерените тук две монети датират от втората половина на XIV в. и показват, че тези разрушения трябва да се отнесат към времето, когато манастирът е бил изоставен¹⁸ след завладяването на Търново от турците.

По-голям интерес обаче представлява следващият в дълбочина втори слой от разрушения, който е датиран с монета, в циркулация до 60-те години на XIII век.

Този втори слой е отделен от горния с десетсантиметров пласт от сбита, кафява на цвят пръст, разстлана и трамбована очевидно за да се оформи ново ходово ниво в двора. Този по-ранен пласт също се състои от равномерно разстлани разрушения - хоросан, ломени камъни, но също керамопластична украса и фрагменти от вътрешна стенопис. С тези разрушения е запълнена и намиращата се тук яма с „крушовидна“ форма.

Самият характер на установените в слоя от разрушения материали ясно свидетелства за представителния характер на сградата, от която, вън от съмнение произхождат. Още през първия слой строителен период, тя е притежавала богата въшна и вътрешна украса, илюстрираща особеното място, което е заемала в култовия комплекс.

Обр.2. Първи строителен период на източното крило на манастира - останки от субструкцията на западния зид.

Слойт от разрушения е датиран в средата на втората половина на XIII в. и очевидно това е времето, през което е извършен основен ремонт на постройката, а вероятно и на цялото крило. Трябва също да отбележим, че следи от опожаряване не са установени нито в слоя от разрушения, нито в руините на самото крило.

На 2,60 м от югозападния ъгъл на трапезарията, под участък от градежа, нереставриран от НИПК, през 1994 г. се попадна на останки от по-ранен зид (Обр. 2). Той е фундиран върху слой от сбита, кафява на цвят пръст, с останки и фрагменти от строителна керамика. Пасажът е запазен на дължина от 2,80 м и се състои от един ред камъни със сравнително големи размери - до 0,35 / 0,60 м. Очевидно това са останките от субструкцията на съществувал тук по-ранен градеж, върху чиито руини наново е изграден западният зид на източното крило на манастира. Останките от по-ранния зид се наддават към запад с 0,45 м от вътрешния (западния) зид на възстановеното източно крило.

Че установеният тук по-ранен градеж е част от субструкцията на зид от предшестваш строителен период, а ситуацията тук определено илюстрира строителната хронология, свидетелства и профилът в дебелия насипен слой тук. Неговата дебелина е общо 1,12 м и той започва непосредствено от нивото на по-ранния градеж, като несъмнено произхожда както от източното крило на манастира, така също и от църквата. Пластът над установения ранен градеж се състои от кафява пръст, примесена с бял хоросан с едри пясъчни примеси в него, едри късове от строителна керамика, както и фрагменти от вътрешна стенопис.

Нагоре следва слой, дебел около 1 м, в който кафявата на цвят пръст е примесена с хоросан, фрагменти от тухли, дребни камъни, а също и средновековна керамика (XIII-XIV в.). Най-отгоре, върху сбита пръст е положена калдаръмена настилка.

Все в смисъла на изложеното дотук трябва да обърнем внимание и на още няколко факта, които са резултат от дългогодишните комплексни проучвания както на църквата, така и на манастира.

Втората половина на XIII в. (т. е. периодът на който насочвахме вниманието дотук) най-вероятно е времето, когато е била изградена трапецовидната пристройка, западно от църквата „Св. Четиридесет мъченици“ в нейния първи строителен период. Останките от стенописи по зидовете J се свързват със стенописта по външната (западната) фасада на притвора. Това показва, че изграждането на пристройката е станало не дълго след изграждането на самата църква.¹⁹

Според Б. Кузупов²⁰ три най-общо са функциите на пристройката, като едната от тях е да прикрепя западната фасада на притвора на църквата „Св. Четиридесет мъченици“. Може би тъкмо в осъществяването на тази функция строителите са потърсили здравата опора на разрушената отчасти ранновизантийска крепостна стена, допускайки деформирането на плана до трапец.

В изграждането на контрафорси към западната стена на притвора Въло Вълов вижда по същество укрепване на църковната постройка в посока на силно изявената денивелация към левия бряг на Янтра. Подпорна функция в общото предназначение той е склонен да види и в по-сетнешното издигане на самата постройка.²¹

Очевидно именно тогава, с изграждането на трапецовидната пристройка е

унищожена и част от западното манастирско крило, като е прекъсната и връзката с южното крило на комплекса.

Малко по-сетне от средата на XIII в. започва извършването на погребения в участъка между южния портик и южното манастирско крило. Както правилно посочва В. Вълв, в сравнение със северния, южният портик е по-наситен с погребения.²²

Всъщност от трите манастирски крила южното е единственото, непосредствено пред което са извършвани погребения по времето, когато е действал манастирът. Този несъмнено важен факт трябва според нас да намери своето обяснение тъкмо в контекста на изложеното дотук, определено във връзка със строителната хронология на комплекса, отразена в промяната на манастирската планова схема след третата четвърт на XIII в.

Някои находки, свързани с фасадната и интериорната украса, които са открити около южното крило²³, едва ли трябва да се свързват с него. Като например керамопластичната украса - декоративни кръгли панички и четирилистници, масово използвани във фасадната украса на църквата „Св. Четиридесет мъченици“, като се има предвид, че въпросното крило е съвсем близо до южната J фасада.

Напълно необичайна за оформлението на останалите сгради в комплекса е и откритата тук мозайка - подова и стенна.²⁴ Не е налице сериозно основание да се счита, че подовете на помещенията от крилото са били от разноцветни мраморни мозайки, съчетани от широка гама от геометрични фигури, а стените отвътре - богато украсени с мозаечни пана (opus sectile); Тези материали, на фона на всички останали резултати от проучването на комплекса като цяло, са определено нетипични не само за помещенията от трите манастирски крила, но също и за двете култови постройки. По-вероятен изглежда техният ранен произход, предназначени може би за постройка, синхронна с крепостната стена тук, а може би и защитена от самата стена.

Очевидно втората половина на XIII в., и по-точно нейната среда, определено сериозни причини са наложили някои съществени ремонтни работи по сградите в манастира, а най-вероятно и промяна на неговата планова схема. Дебелият пласт от разрушения, разстлан пред манастирската трапезария, а на определени места струпан, показва ясно, че постройката е пострадала в значителна степен. Тази теза, според нас, се подкрепя и от по същество солидно укрепителните конструкции, изградени по това същото време западно от църквата „Св. Четиридесет мъченици“, а вероятно наложени от един и същ повод.

Тук трябва да посочим, че средата на втората половина на XIII в. е и времето, когато църквата „Св. Димитър“, разположена на срещуположния бряг на реката, е била частично разрушена и изоставена заедно със съществувалия около нея голям манастир.

Причината за разрушаването на църквата „Св. Димитър“ и на манастира около нея е земетресение с много силен магнитут и с епицентър някъде в северна посока.²⁵ Това обяснява и един интересен факт, установен при проучванията на

храма, проведени в началото на 70-те години - разрушенията са паднали към юг, така както всъщност се откриват и материали от керамопластичната украса на южната фасада на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ пред южното крило на манастира, а така също и в помещенията на самото крило. Прекъсването на живота в манастира при църквата „Св. Димитър“ ясно се онагледява в хронологичната картина, установена при проучванията тук на базата на открития нумизматичен материал. Прекъсване се установява в монетосеченето на цар Константин Асен (1257-1277 г.). Сред намерените там общо 50 монети на този владетел 44 принадлежат към емисиите, сечени до 1264 г. От емисията „царят на кон“, сечени в края на 1264 или началото на 1265 г.²⁶, в комплекса са открити само шест монети.

След въпросните монети дейността на църквата и манастира явно прекъсва, защото в хронологическа последователност следващите открити тук монети са вече от XIV в., от царуването на Иван Александър (1331-1371 г.).

Подобно прекъсване обаче в живота на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и на манастира Великата лавра, отразено в нумизматичния материал, открит тук, не се наблюдава. Това е така, защото разрушенията са последвани от сериозни възстановителни работи, за разлика от църквата „Св. Димитър“ и манастира там, които са били изоставени.

При извършения сондаж пред източното крило на Великата лавра прави впечатление, че докато непо- средствено пред трапезарията и двата описани

Обр.3. Част от зид с посока изток-запад, преграждал северния двор на манастира.

вече пласта с разрушения са равномерно разстлани, фиксирайки определени ходови нива в два строителни периода от съществуването на комплекса, то в северната част на сондажа, т. е. североизточната част на манастирския двор, разрушенията са струпани на значително по-голяма височина. Тук се установи наличие на зид (Обр.3), граден от средно големи, ломени камъни, споени с бял хоросан. Този зид започва опрян на фуга до западния (вътрешния към двора) зид на

източното крило на манастира и продължава в посока към запад. Достигайки тук слоя от разрушения, той повдига нивото, на което е фундиран, с около 0,50 м, като обрамчва самите разрушения. В посока към запад зидът е проследен на разстояние от 4,50 м, а линията, която следва, отвежда към северния край на западното крило на манастира. Струпаните тук разрушения са най-вероятно от първия описан вече по-ранен пласт, което датира новоразкрития градеж от по-късно време (след третата четвърт на XIII в.). Въпросният зид не е част от

постройка, а е издигнат очевидно за да бъде преграден манастирският двор, отделяйки участък на север от края на западното крило на комплекса. В този именно участък попада другата, по-малка култова постройка - параклиът - крипта. Тук именно са открити погребения, част от които са датирани със сребърни монети, сечени от цар Тодор Светослав (1300-1322 г.)²⁷, т. е. от началните десетилетия на XIV в. Сред тях е и гроб № 420 с намерените в него 26 позлатени сферични копчета.

Очевидно преграденият северен участък на манастирския двор в началото на XIV в. е бил предназначен за манастирски некропол, като за неговите нужди по-късно през XIV в. е бил издигнат и параклиът.

Известна е практиката монасите да бъдат погребвани в манастирски гробища, извън чертите на самия комплекс. Достатъчно категорични данни за това се съдържат в някои запазени манастирски устава, като този на манастира „Богородица Космосотира“ (от XII в.), манастира „Илиу Вомон“ и др.²⁸ Както във Великата лавра „Св. Четиридесет мъченици“, в някои от тези манастирски гробища били строени гробищни параклиси.

Според обичая 3-4 години след погребването костите били изваждани и полагани в криптата.

Откритите обаче тук несъбрани погребения, датирани, както споменахме, с монети на Тодор Светослав, ясно свидетелстват, че параклиът-крипта е изграден по-късно, когато вече местонахождението на въпросните погребения очевидно е било забравено и те са останали непокътнати.

Данните от възобновените през 90-те години проучвания на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и манастира Великата лавра, както и много данни от предшествашите проучвания показват, че след сериозни възстановителни работи, проведени в края на XIII в., комплексът е претърпял някои съществени промени в своята планова схема.

Южното крило е изоставено. Пред него и в него започват да се извършват погребения. Непочистен във вътрешността на помещенията остава пластът с разрушения от южната фасада на храма.

С изграждането на пристройката - мавзолей западно от църквата се прекъсва обходът от запад, а също се съкращават някои помещения в южната част на западното крило, което дотогава очевидно е продължавало западно от храма.

Данните от проучванията сочат, че от началото на XIV в. комплексът продължава да функционира с възстановеното си източно крило, в което се намира манастирската трапезария, западното крило с монашеските килии в него и сключения между тях голям северен двор.

По-късно част от двора в неговата северна част е преграден с допълнителен зид като манастирски некропол, в който била издигната и малката култова постройка (крипта - параклис). Другата граница на този отделен участък е преминавала по удебеления северен зид на параклиса.

И през този строителен период комплексът продължава да има неукрепен характер.

Непосредствено северно от криптата е преминавал път през брод в реката, за което ясно свидетелства достатъчно ниското ниво на открития тук вход в крепостната стена по отношение както на нея, така също и на манастира. Оформен в ранновизантийския крепостен зид, входът е продължил да функционира и през столичния период на Търново, за което свидетелстват откритите в него средновековни материали (XII-XIV в.).

Б Е Л Е Ж К И

¹ **Игнатов, В.** Сто години от първото проучване на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ в Търново. - Археология, 1962, 2, с. 56-63.

² **Москов, М.** Разкопките в черковите „Св. Димитрий“ и „Св. Четиридесет мъченици“ в Търново. Търново, 1912, с. 5.

³ **Шкорпил, К.** План на старата българска столица Велико Търново. ИВИД, I, 1910, с. 145-146.

⁴ **Филев, Б.** Разкопките при църквата „Св. Четиридесет мъченици“. ИАД, V, 1915, с. 210-212.

⁵ **Вълков, В.** Новите разкопки на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново. - Археология, 1974, 2, с. 38.

⁶ **Попов, А.** Търновската „Велика лавра“. ИВИД, XXXIII, 1980, с. 83-98; От същия автор: „Новият град“ в средновековната столица Търново. - Векове, 1978, 2, с. 5-13; Асеневци и „Новият град“ в Търново. - Векове, 1985, 4, с. 5-10; Търновската Велика лавра. С., 1985, с. 3-11.

⁷ Разкопки на К. Дочев, К. Тотев, М. Робов, П. Гатев, научен ръководител М. Ваклинова.

⁸ Всъщност основните въпроси около строителната хронология по отношение на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и манастира Великата лавра възникнаха около проблема с идентификацията на Калояновото погребение от гроб № 39 в северната галерия на храма, както и около разкритата крепостна стена по левия бряг на Янтра.

⁹ **Вълков, В.** Пос. съч., с. 51-52; **Попов, А.** Иван-Асеневият манастир „Великата лавра“ в Търново. - В: Културата на средновековния Търнов, С., 1985, с. 22; **Цанкова-Петкова, Г.** Характерни черти на българската духовна култура през първата половина на XIII в. В: История, изкуство и култура на Средновековна България. С., 1981, с. 125 и др.

¹⁰ **Попов, А.** Иван - Асеневият..., с. 22; **Вълков, В.** Пос. съч., с. 37 и 43.

¹¹ **Попов, А.** Иван - Асеневият..., с. 20; **Харбова, М.** Отбранителни съоръжения в Българското средновековие. С., 1981, с. 179; **Тотев, К., Е. Дерменджиев.** За функциите на ранновизантийското укрепление край река Янтра във Велико Търново. ИИМВТ, XII, 1997, с. 143-144; **Робов, М.** Допълнителната укрепителна система на средновековния Търновград. - Археология, 1988, 4, с. 38-44.

¹² **Тотев, К., Е. Дерменджиев.** Пос. съч., с. 144-151.

¹³ **Попов, А.** Иванасеневият манастир Великата лавра в Търново, Неиздаден ръкопис в архива на АИМ при БАН - филиал В. Търново.

¹⁴ **Тотев, К., Е. Дерменджиев.** Пос. съч., с. 147-148; **Попов, А.** Търновската „Велика лавра“, с. 85.

¹⁵ **Мавродинов, Н.** Старобългарското изкуство XI-XIII в. С., 1966, с. 92.

¹⁶ Разкопки на К. Тотев.

¹⁷ **Вълков, В.** Пос. съч., с. 43.

¹⁸ Пак там, с. 37.

¹⁹ **Мавродинова, Л.** Стенописите на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико

Търново. С., 1974, с. 7; Тотев, К., Д. Косева. Нови данни за стенописите от екзонартекса на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново. ИИМВТ, XIII, 1998, с. 227.

²⁰ Кузупов, Б. Западната пристройка към църквата „Св. Четиридесет мъченици“ във Велико Търново, - МПК, 1966, 4, с. 1.

²¹ Вълков, В. Пос. съч., с. 52.

²² Пак там, с. 52.

²³ Попов, А. Търновската „Велика лавра“, с. 86-87.

²⁴ Пак там, с. 86.

²⁵ Робов, М. Нови данни за строителната хронология в района на източното подножие на хълма Трапезица в Търново (края на XII-XIV в.) ГМСБ, XX, 1994, с. 65-66.

²⁶ Дочев, К. Хронология на монетосеченето на цар Константин Асен (1257-1277 г.). - Нумизматика, 1982, 2, с. 10.

²⁷ Попов, А. Иван - Асеновият манастир..., Пос. съч., с. 21.

²⁸ Бакалова, Е. Бачковската костница, С., 1977, с. 41.

NEW INVESTIGATIONS OF THE FORTY HOLY MARTYRS
MONASTERY IN VELIKO TURNOVO AND THE PROBLEM ABOUT ITS
BUILDING CHRONOLOGY
(Summary)

Mirko Robov

New excavation works on the Forty Holy Martyrs church and the Great Laura monastery put in a different light the problem about building chronology and development of their planning scheme. Visible changes came after the second half of the XIII c. and continued with existence of the monastery to the end of Turnovo kingdom. These changes have been connected with building the annex, which is the west of the church, with interrupting the passage in the south (after abandoning the southern monastery wing), as well as with shortening the western wing in that part which is at the back of the temple. The eastern wing has been rebuilt from its foundation, the changes in the plan of the complex now reflected on the situation and the development of the mediaeval necropolis. For its needs a section from the southern part of the Yard has been isolated. A small two - storied ossuary - chapel has been built there towards the middle of the XIV c.